

YAVERİ ATATÜRK'Ü ANLATIYOR

Salih Bozok'un Anıları

Yayına hazırlayan

Can DüNDAR

CAN

Genişletilmiş
yeni baskı

YAVERİ ATATÜRK'Ü
ANLATIYOR
Salih Bozok'un Anıları

Yayına hazırlayan
Can Dündar

© 2013, Can Sanat Yayınları Ltd. Şti.

Tüm hakları saklıdır. Tanıtım için yapılacak kısa alıntılar dışında yayıncının yazılı izni olmaksızın hiçbir yolla çoğaltılamaz.

1-13. basım: Doğan Kitap (2001-2011)

Can Yayınları'nda 1. basım: 2013

4. basım: Şubat 2014, İstanbul

Bu kitabın 4. baskısı 1 000 adet yapılmıştır.

Yayın hazırlık: Cem Alban

Kapak tasarımı: Act creative

Kapak resmi: Yapı Kredi Tarihi Arşivi

Kapak baskı: Azra Matbaası

Litros Yolu 2. Matbaacılar Sitesi D Blok 3. Kat No: 3-2

Topkapı-Zeytinburnu, İstanbul

Sertifika No: 27857

İç baskı ve cilt: Ayhan Matbaası

Mahmutbey Mah. Devekaldırımı Cad. Gelincik Sokak No: 6 Kat: 3 Güven İş Merkezi,

Bağcılar, İstanbul

Sertifika No: 22749

ISBN 978-975-07-1798-7

Yapı Kredi Tarihi Arşivi'ne, koleksiyonunda yer alan bazı fotoğrafların bu kitapta kullanılmasına izin verdiği için teşekkür ederiz.

CAN SANAT YAYINLARI

YAPIM VE DAĞITIM TİCARET VE SANAYİ LTD. ŞTİ.

Hayriye Caddesi No: 2, 34430 Galatasaray, İstanbul

Telefon: (0212) 252 56 75 / 252 59 88 / 252 59 89 Faks: (0212) 252 72 33

www.canyayinlari.com

yayinevi@canyayinlari.com

Sertifika No: 10758

YAVERİ ATATÜRK'Ü
ANLATIYOR
Salih Bozok'un Anıları

Yayına hazırlayan
Can Dündar

Can Dündar'ın Can Yayınları'ndaki diğer kitapları:

Lüsyen, 2010

Canım Erdalım Sevgili Babacığım, 2011

Aşka Veda, 2012

Yağmurdan Sonra, 2012

Uzaklar, 2012

Savaşta Ne Yaptın Baba?, 2012

Büyülü Fener, 2012

Kırmızı Bisiklet, 2012

Yakamdaki Yüzler, 2012

Yârim Haziran, 2012

Benim Gençliğim, 2012

Yüzyılın Aşkları, 2012

Anka Kuşu, 2012

Ben Böyle Veda Etmeliyim, 2012

Sarı Zeybek, 2012

Birand, 2012

Ergenekon (Celal Kazdağlı'yla birlikte), 2013

Yıldızlar, 2013

CAN DÜNDAR, 16 Haziran 1961'de Ankara'da doğdu. 1982'de AÜ, SBF Basın Yayın Yüksek Okulu'ndan mezun oldu. 1986'da İngiltere'de London School of Journalism'i bitirdi. 1988'de, ODTÜ Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü'nde Siyaset Bilimi dalında yüksek lisansını tamamladı. 1996'da aynı bölümde doktora derecesi aldı. 1979 yılından beri gazetecilik, belgesel yapımcılığı, TV programcılığı yapıyor. 2001 yılından beri *Milliyet* gazetesinde köşe yazıları yazıyor. Kitapları: *Demirkırat* (M.A. Birand ve B. Çaplı'yla birlikte, 1991), *Sarı Zeybek* (1994), *12 Mart / İhtilalin Pençesinde Demokrasi* (M.A. Birand ve B. Çaplı'yla birlikte, 1994), *Gölgelikler* (1995), *Hayata ve Siyasete Dair* (1995), *Yağmurdan Sonra* (1996), *Ergenekon* (Celal Kazdağlı'yla birlikte, 1997), *Yârim Haziran* (1998), *Benim Gençliğim* (1999), *Köy Enstitüleri* (2000), *Nereye?* (2001), *Yaveri Atatürk'ü Anlatıyor / Salih Bozok'un Anıları* (2001), *Uzaklar* (2002), *Yükselen Bir Deniz* (2002), *Savaşta Ne Yaptın Baba?* (2003), *Bir Yaşam İksiri / Dr. Nejat F. Eczacıbaşı* (2003), *Mustafa Kemal Aramızda* (Ülkem Özge Sevgiler'le birlikte, 2003), *Büyülü Fener* (2003), *Duvar* (Ege DüNDAR'la birlikte, 2003), *Yıldızlar* (2004), *Sedat Alp / İlk Türk Hititoloğun Yaşam Öyküsü* (Fatma Sevinç'le birlikte, 2004), *Kırmızı Bisiklet* (2005), *Nâzım* (2005), *İlk Durak-İETT* (Nebil Özgentürk'le birlikte, 2005), *Özel Arşivinden Belgeler ve Anılarıyla Vehbi Koç I.* (2006), *Yüzyılın Aşkları* (2006), *Karaoğlan* (Rıdvan Akar'la birlikte, 2006), *İsmet Paşa* (Bülent Çaplı'yla birlikte, 2006), *Yakamdaki Yüzler* (2007), *Ecevit ve Gizli Arşivi* (Rıdvan Akar'la birlikte, 2008), *Ben Böyle Veda Etmeliyim / İsmail Cem* (2008), *Özel Arşivinden Belgeler ve Anılarıyla Vehbi Koç II.* (2008), *Mustafa* (2009), *Anka Kuşu* (2009), *Lüsyen* (2010), *Canım Erdalım Sevgili Babacığım* (2011), *Aşka Veda* (2012), *Birand / Bir Ömür, Ardına Bakmadan* (2012).

İçindekiler

Önsöz	11
Yeni baskıya önsöz	17
Giriş / Anılarıma başlarken	21
Çocukluğum / Yakup Paşa Mahallesi'nde başlayan hayat	24
Selanik'teki hayat / Mustafa Kemal'e kurşun attılar	43
Kolağası Mustafa Kemal / "Bana da 'Selanikli Kemal' derler."	47
Mustafa Kemal'den ilk haberler / "Beni unutmayın!"	50
Bingazi mektubu / "Mustafa Kemal'in fasulye ayıklamasını görmelisin."	60
Mustafa Kemal gözyaşlarıyla sordu: / "Selanik'i nasıl bıraktın?.."	74
Bir evlilik üzerine... / "Hayat kadınsız olmaz!"	76
Mustafa Kemal'in görüşü: / "Almanlar zafer kazanamaz!"	79
Çanakkale'den / "Emekli olup bir köşeye çekilmeyi düşündüm, olmadı."	81
Mustafa Kemal Doğu'da / "Nah sana!.."	83
Mustafa Kemal-Enver Paşa çekişmesi / Kemal Paşa'nın istifası	93
Millî Mücadele hazırlığı / "Hükümetin bana gücü yetmez!"	98
Ankara'da / "Kemal Paşa'yı tanır mısınız?"	101
Büyük Taarruz / Çay ziyafeti yerine saldırı	103
Zaferden sonra Mustafa Kemal Paşa esir Trikopis'e ne sordu?	107
İngiliz konsolos nasıl kovuldu? / "Öyleyse Yunanistan'a gidiniz!"	111
Latife Hanım'ın evinde / "Paşa evlenirse eskisi gibi içmez sanıyorduk."	113
Latife Hanım'ın mektupları / "Deli gibiyim!.."	121
Kemal Paşa-Latife Hanım / Böyle evlendiler, böyle ayrıldılar	126

İsmet Paşa-Fethi Bey tartışması / “O halde sen de alçaksın!..”	129
Sofrada sarhoş Çetinkaya’yla tartışma / “Bana bak Ali Bey, ben senden daha komitacıyım.”	131
Atatürk, İnönü’ye bağıırıyordu: / “İsmet!.. İsmet!.. Seni mahvederim!..”	135
Serbest Fırka olayı / “İsmet Paşa’nın karşısında ağlamaya başladım.”	140
Atatürk ve İsmet Paşa / Neden, nasıl küstüler?	147
Stadyum krizi / İnönü: “Atatürk bir dilim ekmek yerse, bana yarısını yedirmekten zevk alır.”	150
Ata’nın hastalığında Bozok-İnönü mektuplaşması / “Gözlerim yaşlı olarak...”	158
Atatürk’ün son günleri / Rüyada dans	161
Nöbet defterinden / “Atatürk ölüyordu...”	165
10 Kasım / “İşim bitti artık!”	169
Tanıkların notu: / “Bozok, Atatürk’e kavuştu.”	171
Fotoğraflar ve belgeler	173

Önsöz

Atatürk'ün yaveri Salih Bozok, şuursuzca sarayın merdivenlerinden aşağı koştı. Alt katta boş bulduğu bir odaya dalıp kapıyı kapattı. Az sonra içeriden tek el silah sesi duyuldu. Sesi duyup odaya koşanlar, onu kanlar içinde buldular:

Tabancasından kalbine sıktığı bir kurşunla devrilmişti.

1993'te *Sarı Zeybek*'i bu cümlelerle noktalamıştık.

O günden sonra belgeseli izleyen, kitabını okuyan hemen herkes bana Salih Bozok'u sormaya başladı.

Atatürk'ü uğruna ölecek kadar seven bu adam kimdi?

Ne olmuştu ona?

Kurşunu kalbine sıktıysa daha sonra o günü nasıl anlatabilmiştik?

Onlara biraz daha sabretmelerini söylüyordum. Yazıda hatalı bir sözcük vardı:

Bozok, merdivenleri “şuursuzca” inmemiştik.

Ben, bu önemli ayrıntıyı belgesel yayınlandıktan sonra Salih Bozok'un hayatta kalan tek çocuğu Muzaffer Bozok'tan öğrenmiştim.

Seksen yaşındaki Muzaffer Bozok, zaman zaman yaşanan gözleriyle daha dün gibi hatırladığı o uğursuz 1938 yılını şöyle anlatmıştı:

“Ben o yıl on yedi yaşında, Galatasaray'da onuncu sınıfta talebeydim. Babam ise Savarona'daydı. Bana haber yollamış, 'Bu hafta sonu araba göndereceğim. Gelsin, onunla konuşacaklarım var,' diye. 'Eyvah, yine top oynadığımı duydu, haşlayacak,' diye korktum. Kızdı mı çok sert olur, hat-ta döverdi. O gün bir makam arabası kapıya dayandı. 'Moskof Ziyâ' diye tanınan üniformalı bir şoför beni evden aldı. Arabada Kel Ali¹ de vardı. Elini öptüm. Birlikte Savarona'ya geçtik.

O ters, aksi, vurdu mu çınlatan babam gitmiş, yerine sevecen, cana

1. Ali Çetinkaya.

yakın bir adam gelmişti. Beni karşısına oturttu.

‘Bak evladım,’ dedi, ‘artık koca adam oldun. Seninle açık konuşacağım. Hakikatleri bilmelisin: Atatürk çok hasta. Son günlerini yaşıyor. Onu ancak bir mucize kurtarır. Sağlığı için hep dua ediyoruz, ama şayet ona bir şey olursa ben de yaşamamaya kararlıyım. Benim için ondan sonra hayat düşünülemez artık...’

Bunları o kadar ciddiyetle söylemişti ki, ben karşısında ağlamaya başladım.

‘Ağlama oğlum. Erkek adam ağlamaz,’ dedi; içeride uyuyan Atatürk’ün sesimi duyup rahatsız olabileceğini söyledi; beni susturdu.

Konuştuklarımızın aramızda kalmasını istedi.

Annemler o sıra Avrupa’daydı. Onlara da telgraf çekip bir an önce trenle dönmelerini istemiş. ‘Sen de kendine çekidüzen ver. Anneler gecikirse senin yapacağın şeyler var. Ailenin erkeği sensin. Annen, ablaların sana emanet. Oku, memleketine faydalı bir adam ol,’ dedi.

Babam bunları söylerken hıçkırma hıçkırma ağlıyordum. Hiçbir şey söyleyemedim.

Beni öptü ve uğurladı.”

Henüz on yedi yaşındayken babasının ölüm kararını kendisinden dinleyen bir çocuk ne hisseder?

Korku?.. Endişe?.. Hüzün?..

Belki hepsi birden...

Sonradan bir sabah, bir başka ayrıntıyı öğrenmiş Muzaffer Bozok...

Okula gitmek üzere kapıdan çıkarken, banyoda tıraş olan babası, “Gel evladım öpeyim seni,” diye yanına çağırması. Orada vedalaşırken babasının göğsünü örttüğünü fark etmiş.

Meğer Salih Bozok, Atatürk’ün ardından seçebileceği en kolay ölüm yöntemini belirlemek için hekimlere danışmış. Atatürk’ü tedavi eden doktorlardan birine, “Doktor; insan, kalbinin hangi tarafına kurşun yerse ölür?” diye sormuş.

Doktor, “Aç göğsünü göstereyim,” demiş.

Bozok, doktorun parmağıyla gösterdiği noktayı hemen tentürdiyotla işaretlemiş.

“Yanlış yere nişan alıp ona kavuşamamaktan korkuyordum,” demiş daha sonra...

Yani 10 Kasım sabahı muhafız kumandanı İsmail Hakkı Tekçe’nin odasında yaptığı şey, “şuursuz” bir kederin yansıması değil, aylar süren bir hazırlığın sonucuymuş.

Bozok, odaya girdikten sonra tam işaretlediği noktaya sıkılmış kurşunu... Ancak vücudu çok yağlı olduğu için kurşun kalbini bir-iki milimetrelilik bir sapmayla sıyırmış, ciğerini boydan boya delip geçmiş, sırtına saplanıp kalmış.

Dostları kanlar içinde hastaneye kaldırmış Bozok'u...

Operatör "Kara" Kâmil Bey'in vücuttan çıkardığı o kurşunu, Salih Bozok'un kızı, ölünceye dek boynunda kolye olarak taşımış.

10 Kasım 1938'i anlatırken, "O sabah ben her zamanki gibi mektebe gittim," diyor Muzaffer Bozok:

"Saat 09.30'da müdüriyete çağırıldılar. 'Eve gitmen lazım,' dediler. So-kağa çıkar çıkmaz olanları anladım. Çünkü bayraklar yarıya inmişti. Evi-miz, Osmanbey'deydi o zaman... 'Nerede babam?' diye sordum. 'Şişli Sihat Yurdu Hastanesi'nde,' dediler. Koşarak gittim. Olup biteni orada öğrendim. Atamı kaybetmişim, babamı da kaybetmek üzereydim. Ba-bam, canı çok kıymetli bir insandı. Böyle bir şeyi nasıl yapabildiğine ina-namadım önce... Ancak Atatürk sevgisi o kadar büyüktü ki, onsuz bir dünyayı anlamsız buluyordu."

Salih Bozok, intihar girişiminden sonra bir yıl ölü gibi yaşadı. Zaten rahatsız olan kalbi, bir de sıyrıp geçen kurşunun etkisiyle hepten yorgun düşmüştü.

O sert, dediğim dedik adam, sakin, suskun bir kişiliğe bürünmüştü. Bütün gün odasına kapanıyor, hiçbir şeyden zevk almıyordu.

Biraz iyileşir gibi olunca İsmet Paşa, kendisini Ankara'ya çağırttı.

"Sen bana Atatürk'ten yadigârsın. Seni mebus yapmak istiyorum," dedi.

Ve Bozok, ömrünün son bir buçuk yılını Ankara'da Bilecik milletve-kili olarak yaşadı.

Bozok anılarına 1910 yılından başlıyor. Ancak Atatürk'le dostlukları daha eskiye dayanıyor.

O da Atatürk gibi, Selanik doğumlu... Yaşları da yakın...

Selanik'ten mahalle komşulukları, hatta uzaktan akrabalıkları var.

İlk subaylık yıllarında beraberler..

1908'de Hürriyet'in ilânından sonra yolları yine Selanik'te keşişiyor.

Atatürk'ün, onu daha o yıllardan "ömür boyu yoldaş" olarak seçtiğini gösteren ilginç bir sahne vardır:

Selanik'te meşhur Olimpos Gazinosu'nda oturdukları bir akşam, Mus-tafa Kemal sofradaki dostlarına ileride nasıl iktidara geleceğini anlatır.

Sonra da orada bulunanlara gelecekteki görevlerini açıklar.

Masadakiler; Fuat Bulca, Nuri Conker, Fethi Okyar ve Salih Bozok hayretle izler onu...

Herkesin görev bölümü yapıldıktan sonra, sıra Bozok'a gelince, "Sa-lih," der, "seninle hiç ayrılmayacağız. Seni kendime yaver yapacağım."

Masadakiler sorar:

"Peki sen ne olacaksın?"

Yanıt kısadır:

“Ben, size bu görevleri verecek adam olacağım.”

Gerçekten de öyle oldu.

Atatürk, onlara o görevleri verecek konuma geldi ve Salih, Suriye Cephesi'nden başlamak üzere onun emrine girdi. Birinci Dünya Savaşı'nın sonuna dek yaverliğini yaptı.

Kısa bir ayrılıktan sonra Kurtuluş Savaşı yıllarında Ankara'da yeniden buluştular. İkinci Meclis'te, o zamanlar adı “Bozok” olan Yozgat şehrini temsilen milletvekilliği yaptı. Ama asıl işi, hudutsuz bir sevgiyle bağlı olduğu Atatürk'e omuz vermektir. O Atatürk'ün başyaveri, “güzel gözlü, burma bıyıklı Salih”ydi.

O dönem çekilen hemen her resimde Ata'nın hemen yanı başında görünen bu güleç yüzlü adam, Atatürk ölünceye dek bir gölge gibi onu izledi.

Hatta denilebilir ki, ölümünden sonra bile...

Büyük adamların sırlarına ortak olanlar, hiçbir zaman “her şey”i yazmamıştır.

Atatürk'ün kesintisiz birlikte olduğu yegâne dostu ve özel hayatının en yakın tanığı sayılabilecek Bozok da muhtemelen bildiklerinin, gördüklerinin binde birini yansıttı anılarına...

Çoğunu, bir sır olarak beraberinde götürdü.

Kitaba baktığımızda Bozok'un kendisini Atatürk'ün gölgesine saklayıp sadece hayran olduğu ve saygı duyduğu lideri anlattığını, ancak pek çok önemli olayı es geçtiğini görüyoruz.

Yine de anıların satır aralarında yüzlerce ilginç ayrıntı var:

Başta, 1910'lardan başlayarak Mustafa Kemal, cepheden en yalın, en doğal haliyle kaleme aldığı mektuplar...

Bu mektuplarda Mustafa Kemal'in Bingazi'de fasulye ayıklama sahnesi de var..

Çağbub'da “çarşaf üzerinden dahi dişi görmeden” geçirdikleri üç ayın öyküsü de...

İskenderiye'den İstanbul'a “ne kadar züğürt döneceği”ne ilişkin yakınmalar da...

Ama aynı zamanda, daha 1912 yılında “vatanın mutlaka selamet bulacağı”na ilişkin bir inancın, “memleketi sarsan buhran”a ilişkin teşhislerin ve savaşın muhtemel neticesine ilişkin öngörülerin de izleri ve belgeleri var bu satırlarda...

Bu anılarda bir an, yılgınlığa düşerek emekli olup köşesine çekilmeyi düşünen...

Enver Paşa'ya, “Makamınızda gözüm yok, o makam bana küçük gelir,” diye meydan okuyan...

Daha 1919 Ağustosunda annesine, “Hareketimizin somut neticeleri-

ni pek yakında bütün dünya görecektir," diye yazan...

Esir aldığı Trikopolis'e Napoléon'u örnek gösteren...

İzmir'de kendisine diklenen İngiliz konsolosu odasından kovan...

Annesinin mezarı başında ulusal egemenlik yemini eden bir Mustafa Kemal bulacaksınız.

Tabii Latife Hanım'la evlenmelerinin ve boşanmalarının öyküsünü, İnönü'yle küslüklerinin içyüzünü, sofrada kopan kimi kavgaların ilginç ayrıntılarını ve Atatürk'ün hastalığının perde arkasını da...

Bozok bunları Atatürk'ün sağlığında yayımlamadı.

Bunun nedeni, 1 Ocak 1936 tarihinde kaleme aldığı uzun vasiyetinde yazılı. Çocuklarına bıraktığı vasiyetin üçüncü maddesi aynen şöyle:

Atatürk'le birlikte yaptığım seyahatlere dair bazı defterlerde notlarım olduğu gibi, Atatürk'ün bana gönderdiği çok kıymetli mektupları vardır. Bunları neşretmek için benden satın almak isteyenler olmuştur; fakat Atatürk buna müsaade etmedi ve, "Bunları biz öldükten sonra neşretmek üzere çocuklarına miras bırak," dedi. Ben de onun için hepsini muhafaza ederek size miras bıraktım!

Bozok, iyileştikten sonra bu notlar ve mektupları "anı"lara dönüştürdü. Ölmeden beş ay önce tamamladığı anılarının sonuna da şu notu düştü:

Uzun yıllar, yanlarında ve yakınlarında bulunduğum büyüklerimizin resmî ve hususi hayatlarına ait bildiklerimi, gördüklerimi ve aralarında geçen bazı hadiseleri kendi tarafımdan hiçbir fikir ve mütalaada bulunmadan, olduğu gibi kaydederek tarihe karşı bir hizmet ifa etmek isterim. Elimde mevcut olan vesikaları da buradaki yazılarımla birlikte çocuklarıma değerli bir miras olarak terk edeceğim. Bu satırları yazarken altmış yaşına girmiş bulunuyorum. Atatürk'ün sayesinde her türlü saadete nail olmuş olduğumdan, millet ve memleketimin saadet ve selametini dilemekten başka hayatta hiçbir emelim kalmamıştır. Binaenaleyh vesikalara istinat ettirerek yazmak istediğim hatıramı okuyacak olanların yazılarının samimiyetinden emin olmalarını her şeyden önce rica ederim.

1 Ocak 1941 / Bilecik Mebusu Salih Bozok

Bozok, bu satırları yazdıktan dört buçuk ay sonra, 25 Nisan 1941'de Suadiye'deki köşkünde öldü ve Ankara'da akrabası Nuri Conker'in yanına gömüldü.

Ölümünün ardından, elindeki Atatürk'le ilgili mektup ve belgeler ailesi tarafından Harp Akademileri Komutanlığı'na armağan edildi.

Anıları ise yıllar önce değerli araştırmacı İsmet Bozdağ tarafından

derlendi; daha sonra oğlu Cemil S. Bozok'un anılarıyla birlikte yayımlandı.¹ Ancak Cemil Bozok ve iki kız kardeşinin vefatlarının ardından bu önemli belge tamamen ortadan kayboldu, unutulup gitti.

Sarı Zeybek'in yayımından sonra tanıştığım, Salih Bozok'un hayatta kalan son çocuğu Muzaffer Bozok, artık seksen yaşına geldiğini ve anıları yeniden yayımlamak istediğini söylediğinde doğrusu büyük heyecan duydum.

Kendisinin anıları da babasınınkiler kadar ilginçti:

1921 yılında İstanbul Bağlarbaşı'nda doğmuştu.

Babası Salih Bozok, o sıralar Ankara'da Mustafa Kemal'in yanında olduğundan, oğlunu ancak doğumundan üç ay sonra görebilmişti.

Oğluna önce "Mustafa Kemal" adını koymak istemiş, ancak Paşa, "Bugünlerde birbiri peşi sıra zaferler kazanıyoruz. Oğlunun adı 'Muzaffer' olsun," deyince isim belli olmuştu.

Ankara'da halen İngiliz Sefareti olarak kullanılan evde oturuyorlardı.

Küçük Muzaffer, Ankara'ya gelir gelmez savaş karargâhının neşe kaynağı olmuştu. Akşam oldu mu Kemal Paşa, "Getirin bakalım haylazı!" diyor, kucığına alıp seviyordu.

İki-üç yaşına gelince küfürleri ve taklitleriyle Çankaya'nın gözdesiydi artık...

Atatürk, Muzaffer'i dikkatle inceler ve, "Bu çocuk büyük adam olacak. Gözlerinden okuyorum," derdi.

Muzaffer Bozok bugün, için için gülen yaşlı gözleriyle o günleri hatırlarken, "Rahmetlik bir tek bende yanıldı," diye espri yapıyor.

İşte okuyacağınız anılar, böyle uzun bir geçmişin sonunda sizlere ulaşıyor.

Kitabı daha kolay okunur duruma getirmek için Muzaffer Bozok'la birkaç ay üzerinde çalıştık. Bazı fotoğraflar ve belgeler ekledik.

Kitabın orijinalinde bulunmayan bölümleri ve ara başlıkları ben koydum...

Bu tarihî mirasın sizlere ulaşmasına aracı olabildiğim için onur duyuyorum, bu konuda bana güven ve destek veren Sayın Muzaffer Bozok'a saygılar sunuyorum.

CAN DÜNDAR
Nisan 2001

1. *Hep Atatürk'ün Yanında, Çağdaş Yayınları, İstanbul, 1985.*

Yeni baskıya önsöz

Ne zamandır o tabancayı arıyordum.

Sarı Zeybek'in final sahnesinde patlayan tabancayı...

10 Kasım sabahı Atatürk'ün çocukluk arkadaşı, yaveri ve ebedî yoldaşı Salih Bozok'un, kendi kalbine sıktığı tabancayı...

Bir gün Yapı Kredi Yayınları'na uğradığımda, "Biliyor musunuz, o tabanca bizde," dediler.

İnanamadım.

Az sonra bankanın zengin tarih arşivinin kasaları açıldı; içinde özenle korunan tabanca çıkarıldı.

Smith Wesson marka, sedef kabzalı, 228411 seri numaralı bir silahtı bu...

Yapı Kredi Bankası, tabancayı bir koleksiyonerden satın almıştı. Tabancanın yanında Yapı Kredi'ye devredilen "Cemil Salih" imzalı kartviziti üzerinde elyazısı notta ise şu satırlar vardı:

Bu tabanca, ailemiz için çok kıymetli bir hatıradır. Atatürk öldüğü gün babam kalbine bu tabanca ile kurşun sıkıyordu. Oğlum Salih'in bunu hayatı boyunca saklaması vasiyetimdir.

Bu notun ve tabancanın yanısıra Bozok'un diğer bazı eşyaları, notları, kitapları, fotoğrafları da Yapı Kredi'deydi ve gördüğüm en düzenli arşivlerden birinde koruma altına alınmıştı.

Arşivden çıkan bir başka sürpriz, anıların bugüne kadar bulunmayan, giriş bölümüydü.

1 Nisan 1926 tarihli bu "Mukaddime" de Salih Bozok'un elyazısıyla bu arşivdeydi. Şöyle başlıyordu:

Küçük yaşdan beri Mustafa Kemal Paşa ile beraber bulunduğumu bilen arkadaşlarım, Paşa'ya ve onun özel hayatına ait bildiklerimi kaydedip etmediğimi bana sordular. Ve şayet şimdiye kadar bunu yapmamış isem tarihe bir hizmet etmiş olmak için hatıratımı yazmak hususunda beni çok teşvik ettiler. Ben de düşündüm arkadaşlarımla söylediklerimi haklı buldum ve tekmil hatıratımı yazmaya karar verdim.

Her nasılsa anılardan ayrı düşmüş bu giriş bölümünde Salih Bozok, doğup büyüdüğü Selanik'i, ailesini, komşularını, kendisinden bir sınıf ileride olan "akraba"sı Mustafa Kemal'le öğrencilik yıllarını anlatıyor.

İlk aşkına kur yaparken başına gelen harikulade bir hikâyeye de var bu anılar arasında; babasının intiharı da...

İlk tayin yerine dair hatıraları ile Mustafa Kemal Paşa'yla yazışmaları, Osmanlı ordusunun son dönemine ve imparatorluğu kurtarmaya çalışan genç subayların idealizmine ilişkin, birinci elden, çok kıymetli tanıklıklar içeriyor. Anıların bu kısmında, Mustafa Kemal Paşa'nın Birinci Dünya Savaşı sürecinde Osmanlı ordusuna komuta eden Alman generallerle yaşadığı tartışmalara dair de önemli ipuçları buluyoruz.

Yapı Kredi Yayınları'nın arşivini açması sayesinde anıların eksik bölümü ilk kez bu baskıda gün ışığına çıkıyor ve yazıldıktan 87 yıl sonra okurlara kavuşuyor. Aynı arşivden kimi kişisel fotoğraflarla birlikte...

Yapı Kredi Bankası yönetimine ve Yapı Kredi Yayınları'na bu katkıları için içtenlikle teşekkür ediyorum.

Kitabı, bu ek bölümle genişletilmiş olarak Can Yayınları'ndan yayıma hazırlarken dilini sadeleştirmeye de karar verdik. Daha önceki baskılarda

orijinaline sadık kalma adına koruduğumuz dönem dili, anıların genç kuşakça anlaşılmasını güçleştiriyordu. Bu güçlüğü aşmak için kitabı Kemal Bek'in ellerine teslim ettim. O da Bozok'un dilini ustaca sadeleştirdi.

Hem ona hem kitabın editörü Cem Alpan'a teşekkür borçluyum.

Bu vesileyle hatıraları yeniden okuyunca bu tanıklığın ne kadar önemli olduğunu bir kez daha idrak ettim.

Atatürk'ün en yakınındaki adam Salih Bozok...

Eşinden de annesinden de daha uzun süreyi onunla geçirmiş, derdinin ortağı, neşesinin tanığı olmuş, sadece onu değil, sırlarını da titizlikle korumuş bir isim...

O yüzden hatıraları, tarihçiler için görmezden gelinemeyecek önemde bir başvuru kaynağı...

Atatürk'ün Enver Paşa'yla çekişmesinin perde arkasını araştıranlar için de...

Evliliğinin içyüzünü merak edenler için de...

İsmet Paşa'yla dostluğunun ve küslüğün aslını öğrenmek isteyenler için de...

Kitabın ilk baskısını 2001'de Salih Bozok'un oğlu Muzaffer Bozok'la birlikte yayıma hazırlamıştık. Muzaffer Ağabey'i 2006'da kaybettik.

Onu ve babasını saygıyla yâd ederken bu önemli tanıklığı, ilk baskıdan 12 yıl sonra yine bir Nisan ayında, yeni anılarla genişletilmiş ve yeni fotoğraflarla zenginleştirilmiş olarak size ulaştırmanın gururunu yaşıyorum.

CAN DÜNDAR

Nisan 2013

Giriş

Anılarıma başlarken

Türk devriminin tarihini yazmak, gelecek kuşağa düşen bir görevdir. Ancak bugünkü kuşağın da önemli bir görevi, esaslı bir yükümlülüğü vardır. Her yurттаş, devrim tarihini ilgilendiren bütün bilgilerini tarafsız bir duyguyla saptamalı, tarihî belgeleri, gelecek kuşağın çocuklarına bırakmalıdır.

Küçük yaştan beri Mustafa Kemal Paşa'yla beraber bulunduğumu bilen arkadaşlarım, Paşa'yla ve onun özel hayatıyla ilgili bildiklerimi yazıp yazmadığımı bana sordular; tarihe bir hizmet etmiş olmak için anılarımı yazma konusunda beni çok teşvik ettiler. Ben de düşündüm, arkadaşlarımın söylediklerini haklı buldum; çünkü Paşa'yla ilgili bazı bilgilerim vardır ki bunları ben yazmazsam tarihin yazması imkânı yoktur. İşte bu düşünceye dayanarak çocukluk yaşımdan sonraki bütün anılarımı yazmaya karar verdim. Gerçi küçük yaşla ilgili olanları bir yere kaydetmiş değilim; ama çocuklukta görüp bellediklerimi zihnimde o kadar iyi tutmuşumdur ki (bunları) dünkü ya da bugünkü bir olay gibi anlatabilirim.

Kendimle ve kendi özelliklerimle ilgili olanların belirtilmesi burada gereksiz ve fazla gibi görülürse de çocuklarımın bütün hayatımı ve her türlü davranış ve hareketlerimi bilmeleri için "mahalle mektebi"nden başlayarak bütün bildiklerimi ve hatırımda kalmış olan her türlü olayı bütün açıklığıyla yazmaya çalışacağım.

Atatürk'ün elyazısıyla yazılmış, bana ya da başkalarına gönderilmiş öyle mektup, not, rapor ve benzeri belge var ki onları kendileri bile ancak yeniden okuduktan sonra hatırlayabildiler. Devrimimiz bir tesadüften ya da durumun gereğinden değil, yıllardan beri düşünülerek varılan karardan doğmuştur. Bundan yıllarca önce bana ya da benimle ilgili ve bağlantılı bulunan bazı arkadaş-

lara gönderilmiş olan bu mektupları bugüne kadar kutsal bir emanet gibi sakladım.

Ben Atatürk'ü daha genç bir subayken, bugün herkesin onu Atatürk olarak değerlendirdiği derecede sevmiş ve onun gücüne inanmışım. Bu inanç ve imanımı kendisine daha o tarihlerde yazdığım mektuplarda ifade etmiş bulunuyorum. Gazi'nin bana gönderdikleri, bundan sonra sırası geldikçe buraya alacağım mektuplarını, o zamandan, yani yirmi seneden beri aynen saklıyordum.

Sözünü ettiğim mektup ve belgelerin bende pek acı bir anısı vardır:

Mütareke'nin ilk yıllarındaydı; Atatürk henüz Anadolu'ya geçmişti, Milli Hareket başlamıştı. Anadolu'nun bağrında çalışan Atatürk'e söz dinletemeyen Sultan'ın hükümeti ve onun yardımcıları, İstanbul'da onunla yakından ve uzaktan ilgisi ve bağlantısı olan herkese eziyet ederek hırslarını, kinlerini yatıştırmak istiyorlardı. Bir aralık benim de evimi basmış, belgelerimi almış ve beni Bekirağa Bölüğü'nde¹ hapsedmişlerdi. O hükümetin uygulamalarında sebep ve adalet aramak faydasızdı. Kendimi hiç de düşünmüyordum. Evde korku ve heyecan içinde bıraktığım aileme, çocuklarıma acıyordum; ama onlardan daha çok acıdığım şey, evimin aranması sonucunda, çok önemli belgelerin hainlerin eline geçmesi olmuştu. Çok sürmedi, talih bana güler yüz gösterdi: Ferid Paşa kabinesi düştü, ben de Bekirağa Bölüğü'nden çıktım. İlk işim, çalınan belgelerimi aramak oldu. O tarihte Harbiye Nezareti başyaveri, sonra da Cumhuriyet ordusunun en seçkin bir ordu komutanı olan Salih Omurtak Paşa'nın yol göstermesi ve aracılığıyla, birkaç mektup dışında, bütün belgelerimi geri almayı başardım.

Atatürk'le birlikte geçirdiğim eşsiz ve şerefli günlerin anılarını yeniden yaşamak ve tatmak için bu görevi, elimden geldiğince yapmaya çalışacağım. Devrimimizin siyasi, askerî ve toplumsal hareketleri yıldırım hızıyla birbirini kovaladı. Bu eylem ve olayları, basit bir görüşle saptamak mümkün değildir. Çünkü bunlardan her birinin köklü bir inceleme gerektiren tarihsel özelliği ve kaynağı vardır. Şüphe yok ki Türk devriminin bayrağını taşıyan Atatürk, o devrimin ruhunu da, ilkelerini de kendi benliğinde, işlerinde, geçmişinde ve bütün hayatında taşıyor. Bundan dolayı Ata-

1. İstibdat ve II. Meşrutiyet döneminde, siyasi suçluların kapatıldığı ve günümüzde İstanbul Üniversitesi merkez binasının avlusunda yer alan askerî tutukevi. Adını, ilk müdürü olan Binbaşı Bekir Ağa'dan almıştır.

türk'ün hayatına, onun daha genç bir subayken yaptığı mücadelelerle ilgili en küçük ayrıntının, devrim tarihi açısından büyük bir önemi vardır.

Atatürk'le birlikte geçirdiğim ayrıcalıklı ve onurlu günlerin anılarını yeniden yaşamak ve tatmak için, bu görevi elimden geldiğince yapmaya çalışacağım.

Benim bu yazılarım başkalarını ilgilendirmese bile, çocuklarım için faydalı olacağı kanısındayım.

SALİH BOZOK

Çocukluğum

Yakup Paşa Mahallesi'nde başlayan hayat

1882 tarihinde, Selanik'te Yakup Paşa Mahallesi'nde, babamın tapulu olarak kullandığı evde dünyaya gelmişim. Ana ve babamın ilk ve son çocuğuyum. Babam Selanikli, annem ise Sofyalıdır. Her ikisi de iyi denecek derecede öğrenimden yoksun kalmışlar. Babam rüşdiyye öğrenimi görmüşse de, annem pek az bir süre mahalle mektebine devam etmiş. Papağan gibi ağızdan bellediği saçma sapan, dinle ilgili kimi bilgilerden başka hiçbir şey bilmiyor. Şaka olsun diye bazen okulda okuduklarını bize de anlatmasını rica ederdim. Eğer keyfi yerinde ise, özel bir tavır alarak şunları okurdu:

“Eğer sorsalar, ‘Müslüman mısınız?’ Hakka¹ müminim, Müslüman’ım.

‘Ne zamandan beri?’ Kalû-belâ² beri.

‘Kalû-belâ ne demektir?’ Hazreti Allah, Hazreti Âdem’i kuru balçıktan yarattı; can verdi ve nebat verdi ve şükürünü bildirdi ve dahi Havva’yı Âdem Peygamber’in belinden indirdi; ‘Elestü birabbiküm’³ dedi; yani, ‘Sizi bizi yoktan var eden kimdir? Şimdi beni biliniz ve bana ibadet ediniz.’ O zamandan beri Müslüman’ım demektir!

İmamı A’zam Hazretleri’nin adı nedir? Nüman’dır, babasının adı Sâbit’tir, kızının adı Hanife’dır. Üç oğlu vardır; Kaasım, Abdullah ve İbrahim. Mümin olan kimselerin bunları bilmesi lazımdır.”

Büyükanne ya da büyükbabasının adını bilmeyen annemin, ço-

1. Gerçekten; doğrusu.

2. (Ar.) “Evet dediler.” (Ar.) “Kalübelâ’dan beri”, “çok eskiden beri” anlamında deyim olarak kullanılır.

3. (Ar.) Ben sizin Rabbiniz değil miyim? (Araf suresi, 172. ayetten)

cuklukta belleyerek altmış yaşında iken okuduğu bunlardı. Ben hiçbir şey anlamamıştım, sanırım anlayan da yoktur. İhtimal ki daha düzenli bir şeyler okutturmuşlardı; ama annem ancak bu kadarını bellemiş idi ya da altmış yaşında iken hatırında kalanlar bunlardı.

Bu bilgi ve bu anlayışta olan babamın ve anamın okul, eğitim, gelecek konusunda bana bir fikir vermelerine imkân olmadıktan başka, biricik evlatları olduğum için de beni fazlaca şımartmışlardı. Evin içinde bir dediğim iki olmazdı. Beş-altı yaşıma kadar çamaşır teknesinin içine yatar ve anneme ninni söyleyip uyurdum. Susadığımı, ben söylemeden anlamalarını isterdim ve, “Niçin istemedim bana su vermediniz!” diye kıyametleri koparır, evin altını üstüne getirirdim. Bütün bu yaramazlıklarım sessizlik ve ilgiyle karşılanır; hiç kimse tarafından ufak bir kelime azar işitmezdim. Yalnız anam babam değil, konu komşularımız ve bütün hısım akrabam dahi her yaptığımı hoş görür ve bana, “Salih Paşa” diye seslenirlerdi. On-on iki yaşında iken hayvanla sofaya çıkar, hayvan üzerindeki durumumu aynada düzenler ve düzeltirdim. Bütün bu yaramazlıklarımı bilen hısım ve akrabam ile komşularımızdan bazıları, şimdi bunları yaramazlık örneği olmak üzere bir hikâye gibi anlatmaktadırlar.

Mahallemizde benim gibi yaramazlıkta ileri giden ne kadar çocuk varsa hepsiyle canciğer arkadaştım. Elebaşımız da Dalkılıç Osman adında bir çocuğu ki her türlü çirkin hareketlere bizi kışkırtır ve yöneltirdi. Mahallemizden ne bir satıcı ne de bir dilenci dayak yemeden geçebilirdi. Özellikle Ramazan geceleri yaptıklarımızı birer birer yazmış olsam büyücek bir kitap olur.

Yatsı namazından başlayarak sahura kadar minarede salatüselam ile vakit geçirir ve bütün mahalleyi rahatsız ederdik. Kimi zaman cami kapısını kapayarak saatlerce cemaati camiye hapsederdik. Müezzin ya da cemaatten biri, arkadaşlarımızdan herhangi birine öfkeyle bir şey yapacak olsa, ertesi akşam namazda ve secdede iken hemen intikamımızı alırdık: Hepimizin elinde, başlarına cıvata takılı sopalarımız vardı. Bunlara “lâbud” derdik. Hasmımız kim ise namazda arkasına geçer, lâbudlarımızı belimize sokar, namaza dururduk. Hasmımız secdeye varınca, bütün ömründe yemediği sopaları bizden yerd ve doğal olarak onun secdeden kalkıp bizi tutmasına meydan vermeden camiden kaçardık.

Ramazan geceleri çoğu zaman mahalle mahalleye de kavga ederdik. Bazen bu kavgalara mahallemizin bizden daha büyük yaştaki mahalleliler de katılır, enikonu bir çarpışma biçimine dö-

nüfördü; çünkü bıçak, kama ve tabanca da kullanılırdı. Ben çocukluğumda bu gibi iki-üç kavgada bulundum ve hatta birinde de yaralanmadığım halde, korkuyla yaralandım sandımdı da arkadaşlarımın arasında gülünç bir durumda kaldım.

Babalarımız bizi bunlardan engelleyecekleri yerde, enikonu teşvik ederlerdi. Bana çok defa babam, “Bu gece hangi mahalleye kavganız var?” diye sorardı. Zavallı annem ise bunları işitmek bile istemez ve başıma bir kaza gelmemesi için çoğu zaman evden çıkarken fesin içine bir şeyler okur üflerdi; kimi zaman kavgadan korkup eve gelsem hemen korkumu gidermek için damağımı kaldırır, tava karası yaladır ya da göbeğime üç defa, “Salih, hû, korktunsa kendine gel!” diye bağırdı, ki annemin korku için belli başlı ilaçları bunlardı.

Öğrenciliğim, okullarım

Yedi yaşında iken mahalle mektebine devama başladım. İlk gittiğim okul, Çınarlı Mahallesi’ndeki Halil Hoca’nın yönetiminde olan Çınarlı Mektebi idi. Elifbayı öğrenmeden burasını terk ettim ve Saatli Camii yanındaki Kerim Hafız’ın mektebine girdim. Bu okulda falaka olduğu gibi, hoca oturduğu yerden uzun bir sılıkla da öğrencilerin başına gözüne vurduğundan, hiç hoşuma gitmedi ve o zaman bu mektebi de terk ettim.

O sırada Selanik’te ilkokullar içinde övülmeye layık üç okul vardı ki bunların biri Şemsi Efendi’nin mektebi, öteki Terakkî Mektebi, üçüncüsü de Horhor Su’daki Hamidiye Mektebi idi.

Hamidiye Mektebi’nde Şeyh Ma’rûf Efendi adındaki öğretmeni yakından tanıdığımız için, babam bu okulu tercih etmiş ve Kerim Hafız’ın okulundan çıktıktan sonra beni Hamidiye Mektebi’ne vermişti. Bu üç okul dışında olmak üzere, öteki ilkokullara şalvarla, poturla, entariyle, hatta entarisiz basma bir donla (hem de uçkurlarını boğazdan bağlamak şartıyla) gidilebilirdi; ama burada adlarını bildirdiğim üç okulun öğrencileri düzgün elbise giymek zorunda idi. Bu okullarda Fransızca da okutulurdu.

Hamidiye Mektebi’nde Fransızca öğretmenimiz, Şaşı Gözlü Şövalye denen, uzun sakallı bir Fransız’dı. Ben Fransızcanın alfabesini bu okulda öğrenmiştim.

Hamidiye Mektebi’nden diploma aldıktan sonra, Mülkiye Rüşdiyyesi’ne gitmiştim, ama bu okula üç-dört aydan fazla devam edemedim; çünkü softaların yönetiminde olan bu okuldan

YAVERİ ATATÜRK'Ü ANLATIYOR

Salih Bozok'un Anıları

Daha 1912 yılında "vatanın mutlaka selamet bulacağına" ilişkin bir inancın, "memleketi sarsan buhran"a ilişkin teşhislerin ve savaşın muhtemel neticesine ilişkin öngörülerin de izleri ve belgeleri var bu satırlarda...

Bu anılarda bir an yığınlığa düşerek emekli olup köşesine çekilmeyi düşünen...

Enver Paşa'ya, "Makamınızda gözüm yok, o makam bana küçük gelir," diye meydan okuyan...

Daha 1919 Ağustosunda annesine, "Hareketimizin somut neticelerini pek yakında bütün dünya görecektir," diye yazan...

Esir aldığı Trikopolis'e Napoléon'u örnek gösteren...

İzmir'de kendisine diklenen İngiliz konsolosu odasından kovan... Annesinin mezarı başında ulusal egemenlik yemini eden bir Mustafa Kemal bulacaksınız.

Tabii Latife Hanım'la evlenmelerinin ve boşanmalarının öyküsünü, İnönü'yle küslüklerinin içyüzünü, sofrada kopan kimi kavgaların ilginç ayrıntılarını ve Atatürk'ün hastalığının perde arkasını da...

CAN DÜNDAR

Can Dündar'ın yayına hazırladığı *Yaveri Atatürk'ü Anlatıyor*'da Salih Bozok, Selanik yıllarından başlayarak ölene kadar bir gölge gibi izlediği, hudsuz bir sevgiyle bağlı olduğu Atatürk'ü ve onunla yaşadıklarını anlatıyor, çok değerli mektupları ve seyahat notları eşliğinde.

ISBN 978-975-07-1798-7

9 789750 717987